

Илья Топоевтин чохтарында хакастар

Илья Топоев'ин  yk lerinde Hakaslar

Илья Топоев'ин  yk lerinde temel figürlerin hemen hepsini "Tadarlar" yani Hakaslar oluşturmaktadır. "Xazaxtar (Kazaklar)" yani Ruslar ise ancak fonun bir parçasını oluşturan çok geride kalmış yan figürlerdir. Örneğin otobüste giden yolculardan biri, bekleme salonunda bekleyen kadın vb.

Илья Топоев'ин öykülerinin şahıs kadrosunu genellikle Hakaslar ve dil özelliklerine bakılırsa Sagaylar oluşturur. Başka gruplardan Hakaslar "Suslik", "Xulatay Usxun Kilgende" gibi öykülerde diğer gruplar farklı dilsel davranışları ile bulunurlar. Топоев'ин öykülerinde şahışların milliyeti belirtilmiyor ise de şahışların adları onların milliyetini genellikle yansıtır.

XX. yüzyılın başlarına kadar Hakaslar genellikle Hakasça adlar almışlar, Rusça isimler onlara ancak vaftiz sırasında verilmiş ve genellikle de ancak k ğıt üzerinde kalmıştır. Rusça isimlerin bir kısmı da Hakas anın ses sistemine öyle uydurulmuştur ki, çoğunlukla ismin Rusça orijinali anlaşılamayacak  l de değişmiştir. Ancak 1920'li-30'lu yıllara geldiğinde Hakaslarda ad verme geleneği değişmiş, Rusça isimler daha yaygın kullanılırken, Hakasça isimleri kendi dar  vrelerinde kullanılır olmuştur. 40'lı-50'li yıllarda ise hemen hemen bütün Hakaslar Rusça isimlerini kullanmaya başlamıştır. Hatta artık çocuklarına ayrıca Hakasça isim vermemişlerdir. Bugün Rusların ve Hakasların taşıdığı en popüler isimler arasında fark bulunmamaktadır (Krivonogov 1997:85-86).

Топоев'ин  yk lerinde bugün aslında Hakas toplumunda Hakasça isimler çok yaygın olmamasına rağmen şahışların isimleri çoğunlukla Hakas adır. *Arıxpay* (Xayxastar), *Kamzarik* (Urin alay muksun), *Anza* (Tonnox), *Xarool* (Xatsırax Xarool), *Oralday* (Xoy myasozi), *Abdakey* ( ıılığ), *Tolmat*, *Maskay* (Aalcılar), *Kodes* (Tarığıstığ  urtas), *To ax* (Xaydar "tasxar" par kilcen?), *Kı orka*, *Tolay*, *Arıxpay* (Tospas xaraxtar) vb. Bu muhtemelen kişilerin etnik kimliğinin okuyucu tarafından hemen anlaşılması için düşünülmüştür.

Bir kısım şahıs kadrosunun isimleri ise Hakas anın ses yapısına uydurulmuş

Rus isimleridir: *Apanis*<Afanasiy (Vidik), *Timke* <Dimka (Aalcılar), *Niklay* <Nikolay (Tariğıstığ urtas), *Nayda* <Nadya (Xat alza, kürlenme), *Tana* <Tanya (Tospas xaraxtar), *İkentay*< İkenti (Kemge n pircen?), *Pasiley* < Vasiliy (Noskiler), *İleksey* < Aleksey, *Niklay* <Nikolay (Sas kz), *Kosta* < Kostya (Ek, oollar!), *Ltke* < Lyudka (Kemge kirtincen?) vb.

Bir kısım şahıs kadrosunun isimleri ise şahısların karakterlerine uygun olarak uydurulmuş isimlerdir. Soyadları, genellikle kişinin karakter özelliğini belirten isim, sıfat ya da fiil zerine Rus dilinde soyadlarına gelen **-ov/-yev, -ova/-yeva** biçimbirimleri getirilerek kurulmuştur: *Xarbalakov* <*xarbala-* "elle yoklamak, kavramak" (ulığ); *Tumayakov* <*tumay* "aptal, anlayışsız" (Sin pazınđazın ma?), *Munzuruxtayev* <*munzurux* "yumruk", *Arđasakov Kytıges Muayevi* < *arđaas* "tembel", *kytık* "kumaz"+küçültme eki, *mucay* "yavaş" (Tabığlar), *Kytıges İvanoviç* <*kytık* "kumaz"+küçültme eki (Kytıges İvanoviç, Defisit), *Ayporaan İvanoviç* < *ay-poraan* "düzensiz, karmakarışık", *Xaramakov* < *xaram* "cimri" (dikter), *ımyakov* < *ımy-* "yumuşamak, sakinleşmek" (tđg tabıs), *Krlıgnekov* <*krđg* "kirli" (Pasxacıl ağırığ), *Aaxtaska* <*aaxta-* "bağırmak" (Aaxtaska), *Salbirakov* < *salbir-* "zensiz (adam)" (Sağaartan tura), *Mikey İtenov* <*mıke* "hile", *it-* "yapmak", *Xapla Xarbalakova* <*xap-* "kapmak", *xarbala-*"elle yoklamak, kavramak" (Kem oğırdır?) vb.

"ulığ/Toplantı" yksnn kahramanı *Xarbalakov*, eski sovhoz müdürü, yeni hissedarlar birliği başkamdir. Her döneme ayak uyduran, her dönemin şartlarım kendine çevirmeyi bilen *Xarbalakov*'un ismi Hakasça *xarbala-* "elle yoklamak" fiiliyle ilgili olarak dşnlmştur. "Sin pazınđazın ma?/ Sen Abone Oldun mu?" yksnde kapıcı olarak çalıştığı "Komünizm Yolu" gazetesinin redaktrnden köyüne gitmek için izin isteyen *Anza Tumayakov*, köyünde insanları gazeteye abone olmak için ikna konuşması yapmakla görevlendirir. Daha önce hiç topluluk önünde konuşma yapma tecrübesi olmadığı gibi, konuyla ilgili pek de bilgisi bulunmayan *Anza*, köyün kulübünde sahneye çıkınca televizyonda konuşma yapan politikacılara zenip Marksist diyalektizmden pazar ekonomisine türlü konularda saatlerce konuşup insanların canını sıkar. İnsanlar da sadece konuşmayı kessin diye

gazeteye abone olurlar. İşte anlayışsız ve akılsız olan Anza'nın adı Hakasça *anzaa* "aptal, budala", soyadı ise *tumay* "anlayışsız" kelimelerine çağrışım yapmaktadır.

"*Tabığlar/Seçimler*" öyküsünde köyün işinden çıkarılan idarecisinin yerine yeni bir idareci seçilmesi için rayondan gelen yetkili, köy halkına seçim yoluyla bu işe uygun birini seçmelerini emreder gibi yapsa da hemen köy halkının demokrasiye hazır olmadığına hükmederek kendi adayını *Munzuruxtayev'i* seçmelerini söyler. Köy halkına kendi adayını kabul ettirmeye çalışan despot idarecinin muhtemelen kendisi kadar despot olan adayının adı Hakasça *munzurux* yani "yumruk" kelimesi ile ilgilidir. Ancak başka bir aday ortaya çıkar. Ne doğru dürüst eğitimi, ne de bir işi olan aday *Arğasakov Köytîges Muçayeviç*'tir. Köylülere tam özgürlük, istedikleri kadar çalışma, istedikleri kadar yiyip içip eğlenme vaat eden *Arğasakov'un* soyadı Hakasça *arğaas* "tembel" kelimesine, adı *Köytîges* ise Hakasça *köytik* "kurnaz" kelimesine çağrışım yapmaktadır.

Topoyev'in "*Xandıra oyladıbıstım!! Şahane Sürdüm!*" öyküsünde Hakaslardaki Rus isimlerini kullanma eğilimine dikkat çekilmiştir. Öykünün kahramanı İrepiy, şehre araba satın almaya gittiğinde köylerinde aynı okulda okudukları Adaykon'a rastlar. Adaykon köyedeki okulu bitirince şehirde idareci olmak üzere eğitim almış, bu arada "nedense kendisinin güzel adını beğenmeyip" kendine "Al'bert" adını seçmiştir (Tuğannar, 78). Böylece yazar, Hakaslann kendi çevrelerinden uzaklaştıkça yeni moda isimlere olan eğilimine dikkat çekmiştir. Yazar yeni moda isimleri alaya da alır. Örneğin "*Kanoynın xomzınızı*/Kanoynun Üzüntüsü"nde Kanoynun kişiliğinde "ben-anlatıcı" komşu köyedeki Adelaida'ya talip olmaya niyetlenir ve şöyle der:

"Komşu köyde kızların iyisi, dilberlerin başı, güzeller güzeli bir kız varmış. Gel gör ki adı Adelaida. Ayık bile olsan telaffuz edilmez. Dilberlerin de öyle olması gerekir zaten. Adı telaffuz edilmez, baksan, görülmez." (Kanoynun xomzınızı).

İlyas Topoyev'in hayvan öykülerinde hayvanların da insanlar gibi bir "Xazax" bir de "Tadar" adı olduğu görülür. Örneğin Oğır Paska'daki şahıs kadrosunu

oluşturan kedilerin de bir Rus bir de Hakas isimleri vardır:

"Minin xazax adım Vaska, a eezim mini "Paska" tip turcan/Benim Kazak adım Vas'ka, sahibim ise bana Paska der" (Oğır Pas'ka).

Topoyev'in öykülerinde Rusçanın ses yapısının korunduğu Rus isimleri ya da batı kaynaklı olup Ruslann da kullandığı isimlerin kullanıldığı durumlar oldukça azdır:

Anjela (Urin alay muksun), *Vovçik* (Xoy myasozi), *Goşa* (Kem kemge külçe), *Robert* (Toy), *Bella* (Noskiler), *Afanasiy*, *Kolya* (Sağartçan tura), *Karafim* (Nimee çarabastar), *Klara* (Xırıs-Tabıs), *Sanka* (Ek, oollar!), *Adelaida* (Kanoynın xomzınızı).

İlya Topoyev öykülerinde kendi halkına eleştirel bir gözle bakarak mizah yoluyla onun eksiklerini, kusurlarını gözler önüne sermektedir. Topoyev'in öykülerindeki Hakaslar genel olarak Hakas toplumunun bir özeti gibidir. Dolayısıyla İlya Topoyev'in eserleri bu açıdan incelendiğinde Hakas halkının genel imajını oluşturan şu yönler ortaya çıkmaktadır:

1. Köylü

Bugün tüm Hakasya nüfusunun ancak yaklaşık %10'unu oluşturan Hakaslar 20. yüzyılın başlarında neredeyse tamamen köylerde yaşarken 1930'lu yıllarda şehirli Hakaslar ortaya çıkmıştır (Krivonogov 1997:18). Günümüzde hâlâ Hakasların yaklaşık %60'ı köylerde yaşamaktadır. Hem genel nüfus içinde diğer milletlere göre çok az bir orana sahip olan hem de çoğunluğu hâlâ köylerde yaşayan Hakaslar şehirde diğer halklara göre daha az görünürler. Topoyev de Aydas ollar/Harika Oğlanlar öyküsünde bu duruma dikkat çekiyor:

"Tren insanla dolup taşıyor, çoğu bizim has Tatar halkı. Şehirde onlar görünmüyorlar bile. Burada ise bizim halkımızın en seçmeleri gitmekte olmalı." (Xonaltax odik, Aydas oollar, 121-122)

Topoyev'in öykülerinde şahıs kadrosu genellikle köylüler ve köyden şehre

okumak ya da çalışmak amacıyla gelmiş kişilerdir. Bunun yanında şehirli Hakas tiplerini de vardır.

2. Beceriksiz, girişken olmayan, bu yüzden kol gücüyle çalışmaya mahkûm.

Hakasların ailede yetiştirilme tarzı, öğretilen değerler vb. onların bugün olumlu ve olumsuz millî karakter özelliklerini de belirlemektedir. Hakas çocukları arasında yapılan çalışmalar, onların gözlemci, disiplinli, tabiat ve çevre sevgisiyle dolu olduklarını göstermiştir. Diğer taraftan onların özellikle eğitim-öğretim faaliyetlerinde yavaş, az konuşan, kısa cevaplar veren, çekingen, kırılğan oldukları da gözlemlenmiştir (Ulturgaşeva 1997:139).

Hakasların çekingen ve kırılğan doğası onların çoğu kez başarısız, beceriksiz gibi algılanmalarına sebep olmaktadır. Hem sömürge ülkesi olma geçmişleri hem de çekingen yapılan yüzünden son yıllara kadar Hakaslar daha çok kol gücü gerektiren ağır işlerde çalışmışlardır. Topoyev'in bazı öykülerinde de Hakasların bu yönüne dikkat çekilmiştir. *Nimee çarabastar/İşeYaramazlar* isimli öyküsünde üç üniversite öğrencisi şehirde parasız kalınca hırsızlık yapmaya karar verirler. Ancak hiçbiri de beceremez. Bunun üzerine öğrencilerden birinin ağzından şu sözler dökülür:

"Biz Tatarlar, hırsızlığı bile beceremiyormuşuz...Bükülüp çalışmak için yaratılmışız." (Xonaltax ödik, Nimee çarabastar, 107).

Pivo alay munzurux/BiTaya da Yumruk adlı öyküde ise yazar, bira içerek sarhoş olmuş gençlerin trende birbirlerine ve çevrelerindekiilere sataşmalarını eleştirerek alaylı bir ifadeyle şöyle söyler:

«Bizim Tatarların içine kapanık, girişken olmadıklarını söylerler. Ben buna inanmıyorum.» (Xonaltax ödik, Pivo alay munzurux, 124).

3. İçkiye, eğlenceye düşkün, ancak sınırını bilmez:

Hakaslar üzerine ayrıntılı bir etnografik çalışma yapan V. P. Krivonogov, Hakasların evlenme, doğum, ölüm gibi geçiş törenlerinin genellikle artık Ruslardan,

ya da eskiden Sovyetler Birliğine dahil olmuş olan halklardan pek ayrılmadığını, ancak Hakasların her türlü bahane ile aşırı alkol tüketmeleri yüzünden kavga, gürültü, skandalların bu tür törenlerin ayrılmaz parçası haline geldiğini, 1985-1987 yılları arasındaki kesinti döneminden sonra alkolizmin Hakaslar arasında hızla arttığını belirtmektedir (Krivonogov 1997: 96). Sibirya'nın pek çok yerli halkında olduğu gibi Hakaslarda da alkollü içeceklere düşkünlük Topoyev'in öykülerinin büyük bir kısmında konu edilmiş ve eleştirilmiştir, örneğin *Sax çurtas/ Ayık Hayat* öyküsünde karısı sürekli içki içen eşini ve arkadaşlarını şöyle paylamaktadır:

"-Size yeter ki bir bahane olsun, diye söylenmeye başladı canımın içi. Bu yüzden Tatarlar bir işe yaramazlar. Ancak içki içmekte ustalar..." (Xonaltax ödik, *Sax çurtas*, 11)

Toy/Düğün adlı öyküde alkolün bulunmadığı ya da az olduğu düğünlere Hakasların bakışı alaylı bir dille şöyle ifade ediliyor:

"Üf, bizim Tatar halkı şahane eğleniyor. Öyle düğünler olur ki, insanın aklından çıkmaz. İşte geçenlerde bir tanıdık Rus çağırdı, Komsomol düğünü mü ettiler nedir. Tadı tuzu yoktu. Masanın üzerinde sadece lezzetli yiyecekler yığılı duruyor, içkileri azıcık..." (Xonaltax ödik, *Toy*, 53)

Tarığıstığ çurtas/ Sıkıntılı Hayat adlı öyküde ise Hakasların alkollü içecekler içmeden eğlenmeyi bilmemeleri, bu tür içecekleri içtiklerinde ise alkolün verdiği aşırı rahatlıkla tavırlarındaki değişiklikler eleştiriliyor.

"İhtiyar Ködes baktı ki, sohbet bir türlü gitmiyor, içkinin ağzını açmak gerek. İçki içmeyince, Tatarlar aç karna konuşmazlar. Biraz içki içince, işte o zaman konuşmalar etrafi sarar, laf yetiştiremezsin.» (Xonaltax ödik, *Tarığıstığ çurtas*, 35)

Hakasların alkollü içeceklere olan düşkünlüğü ve bir kez içmeye başladıktan

sonra sınıırı bilememeleri de Topoyev'in öykülerinde sıkça eleştirilir:

"Ağzına içki değdikten sonra Tatar durur mu. İçtikçe içer. "
(Xonaltax ödik, Sportloto, 49)

"Başta düzgünce eğleniyorlardı. Tatarlar böyledir ya, iki kişi karşılaştığında adeta bayram olur. Şişeyi devirmeden hiçbirşeyin tadı tuzu yoktur... (Xonaltax ödik, Tarığıstığ çurtas, 34).

"Olay böyle oldu. İş yerinde para verdiler. Biz, ne zamandan beridir para yüzü görmeyen insanlar olarak o azıcık parayı utanmadan nasıl eve götürecektik. Hemen iş yerinde birkaç kişi bir araya geldik. Tatarlar nasıldır, bir başlarsa bir daha kendilerini durduramazlar... (Xonaltax ödik, Kem kemge külçe, 29)

4. Kavgacı, geçimsiz, kaba:

Topoyev'in öykülerinin bir kısmında da Hakasların kavgacı ve geçimsiz yönüne dikkat çekilmiştir. *Pivo alay munzuruyr*/Bira ya da Yumruk adlı öyküsünde yazar bira satan dükkânın önünde itişip kakışan insan kalabalığını büyük ölçüde Hakasların oluşturuyor olmasına dikkat çekiyor:

"Geçenlerde Abakan'daki Puşkin caddesinde yürüyordum. Univermag'ın karşısında bir dükkân var. Orada genellikle bira satarlar. Birayı insanların getirdikleri kaplara doldururlar. Bir şey satıldığı daha uzaktan anlaşılıyor. Kapının önünde halk karınca gibi kaynıyor. Yanaşmak bile mümkün değil.

Uzaktan seyrediyorum. Uzaktan bakması ilginç oluyor. Görüyorum ki, çoğu Tatar. Hepsi de genç genç insanlar. Bugün, iş gününde nereden vakit bulup buraya toplandılar acaba? Burada bir şeyi fark ettim. Ruslar, sessizce gidip sıraya giriyorlar. Ya işte Tatarlar, "atak zatları" doğrudan kapıdan içeri dalıyor. Sadece bir kişi bu kadar atak olsaydı, fark etmezdi de, hepsi de mahrum kalmayalım diye kapıya

doğru sokuluyorlar." (Xonaltax ödik, Pivo alay munzurux, 124)

Aydas oollar/Harika Delikanlılar adlı öyküde de Hakaslarla ilgili geçimsiz önyargısı belirtilerek alaylı bir dil ile sarhoş gençlerin birbirlerine sataşmaları eleştiriliyor:

"Bizim Tatarlar için geçimsiz diyorlar. Bu sözlere inanmıyorum. Şu delikanlılar ne kadar da arkadaşça içiyorlar birayı. Kavanozdaki birayı kardeşmişler gibi paylaştılar, ondan sonra gel gelelim ipçe arkadaş olup kucaklaştılar. Onlara bakarak çok duygulandım."
(Xonaltax ödik, Aydas oollar, 122)

Tarığıstığ çurtas adlı öyküde Hakasların sıkça kavga edip barışmalarına, her eğlencenin mutlaka türlü bahanelerle çıkanları kavgalarla bölünmesine dikkat çekilmiştir.

"Tatarların âdetleri böyledir, kavga ettikten sonra barışırlar." (Xonaltax ödik, Tarığıstığ çurtas, 36)

"Böylece ziyafete başladılar. Gürültüye dışarıdan geçen insanlar da buraya geldiler. Tatarların âdetleri böyledir ya, kavga etmeden eğlencenin tadı olmaz. Bir bahane bulunur bulunmaz etrafı dağıtmaya başlarlar. Şimdiki sıkıntılı hayatta fazla bahaneye de gerek yok. Gözünün ucuyla baksan, karşıdan yumruk uçup gelir." (Xonaltax ödik, Tarığıstığ çurtas, 35)

5. Aile kurumuna değer verir:

Geleneksel olarak Hakaslar soylarının devam etmesine önem verdikleri için kadın olsun erkek olsun evlenmeyen insanlara pek de saygıyla bakmamışlardır (Tutarkova 2002:52). Topoyev'in *Xat alçatsa kürlerime*/Eş Alacaksan Akıllı Ol adlı öyküsünde de Hakasların evlenmeyenlere olumsuz yaklaşımına dikkat çekilmiştir:

"Tatarlar evlenmeyen erkeklere şüpheyle bakarlar. Hasta ya da bir tarafları çalışmıyor herhalde derler. Öyle kişilere saygı duymazlar..."

(Xonaltax ödik, Xat alçatsa-kürlenme, 38)

Bütün koy halkının köyün bekarı Muklay'ı evlendirme çabaları konu alan *Xat alçatsa kürlenme*, evlenmeye karar veren Kanoy'un bu konudaki başarısız girişimlerini konu alan *Kanoy'nın xomzınızi*/Kanoy'un Üzüntüsü, gazete ilan ile evlenmeye çalışan İkocan'ın başından geçenleri konu alan *Xudalas/Kız İsteme*, tanıştığı bütün erkeklere bir kusur bulduğu için evlenemeyen Xızımay'ın başından geçenlerin anlatıldığı *Ek, oollar!!* Ah Delikanlılar! öykülerinde genel olarak kahramanların ve içlerinde buldukları çevrenin aile kurumuna verdiği önem sezilmekte, "bekârlık sultanlıktır" gibi bekârlığı özendirici bir yaklaşım sezilmemektedir.

6. Eskiden sade, şimdi maddiyatçı:

Topoyev'in *Kem kemge külçe*/Kim Kime Gülüyor adlı öyküsünde Hakas halkının sadeliğine dikkat çekilmiş, ancak günümüz şartlarında giderek bu özelliğin de bozulduğu belirtilmiştir:

"Eskiden bizim Tatar halkı çok sade idi. Ne giyersen giy, kimse sana bakmaz. Şimdi ise demokrasi çağında serbestleştiler. Pazarda üst başın en iyisini seçip, sonra da salına salına geziyorlar. Üstü başı düzgün olmayana bakmazlar bile. ,, (Xonaltax ödik,, Kem kemge külçe, 29)

İly Topoyev'in öykülerinde "aile kurumuna değer veren", en azından eskiden "sade, maddiyata değer vermeyen" gibi olumlu Hakas imajları yanında "içkiye düşkün", "kavgacı, geçimsiz, kaba", "pasif, beceriksiz", "maddiyatçı" gibi olumsuz yönleri yer almaktadır. Hakasların yavaş, ağırkanlı yapışırım okul sıralarından itibaren başarısız, pasif damgasını yemelerine sebep olması eğitim bilimcilerinin üzerinde çalıştıkları konulardan biridir. Bütün yerli Sibiry halkları gibi Hakaslarda da içkiye düşkünlük Hakas toplumunun bilincinde olduğu ancak giderek büyüyen bir sorun olarak ortada durmaktadır. Topoyev'in öykülerinde "içkiye düşkünlük" ve

bunun bir sonucu olan "kavgacılık" da tıpkı "beceriksizlik ve anlayışsızlık" gibi aslında Hakaslara göre "öteki" konumunda olan Rusların bakış açısını, Hakaslar hakkındaki olumsuz kalıp yargısını yansıtmaktadır.

Bu kalıp yargıların herhangi bir sebep aramaksızın kabullenışı, belki de sosyal psikolojik bir yaklaşımla "toplumsal konumları farklı olan grupların toplumsal eşitsizliği meşru ve haklı görme" eğilimi ile açıklanabilir. Diğer taraftan bu kalıp yargıların Topoyev'in öykülerinde bulunuşu kendi halkını küçümseme olarak algılanmamalıdır. Hakas toplumunun içinden olan yazar kendi halkına dıştan bakmaya ve öyküleriyle kendi toplumuna bir ayna tutmaya çalışmaktadır.

Литература

1. Gülsüm Killi. Hakasya'dan Öyküler. Çağdaş Hakas öykü Yazan Ilya Prokopyeviç Topoyev'in Sanah ve Seçme Öyküler. Ankara, 2008.